

บทปริทัศน์บทความเรื่อง วิจัยวิทยาการวิจัยทางสถาปัตยกรรม

งามพิศ สัตย์สงวน

หลังจากอ่านบทความของท่านศาสตราจารย์ ดร.วิมลสิทธิ์ หรยางกูร แล้ว ดิฉันมีข้อสังเกตหลายประการ ดังต่อไปนี้

บทความดังกล่าวให้เนื้อหาทางด้านสถาปัตยกรรมอย่างน่าสนใจมาก สำหรับคนที่ไม่มีความรู้พื้นฐานทางด้านสถาปัตยกรรม เมื่ออ่านบทความนี้จบแล้ว จะได้ภาพรวมของวิชาสถาปัตยกรรมได้ในเวลาอันจำกัด ในบทความสั้น ๆ ขนาด 15 หน้าเท่านั้น เรียกได้ว่า ศาสตราจารย์ ดร.วิมลสิทธิ์ มีศิลปะในการเขียนบทความเป็นอย่างมาก

โดยทั่วไป นักวิชาการที่ไม่ใช่สถาปนิก อาจมองวิชาสถาปัตยกรรมว่า เป็นมนุษยศาสตร์ (Humanities) สาขาหนึ่ง หรืออาจมองว่า เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Sciences) สาขาหนึ่ง หรืออาจมองว่าเป็นศิลปะแขนงหนึ่ง ดิฉันยอมรับที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ บอกว่า สถาปัตยกรรมเป็นสหวิทยาการในตัวของมันเอง ดิฉันคิดว่า สถาปัตยกรรมเป็นศาสตร์ประยุกต์ (Applied Sciences) สาขาหนึ่ง เมื่อเป็นศาสตร์ประยุกต์ จึงต้องเอาความรู้ในศาสตร์อื่นๆ มาสร้างองค์ความรู้ของตัวเองขึ้นมา

ก่อนที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ จะลงลึกขอบเขตของการวิจัยทางสถาปัตยกรรม ท่านได้กล่าวถึงองค์ประกอบของเนื้อหาสาระของศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม หรือสาขาย่อยว่า มี 5 มิติหรือ 5 สาขา คือ

1. ศิลปะ-วัฒนธรรม
2. สังคม-พฤติกรรม
3. ทรัพยากร-การจัดการ
4. เทคโนโลยี-การพัฒนา
5. สภาพแวดล้อมทางกายภาพ

การที่แบ่งเนื้อหาออกเป็น 5 สาขาย่อย หรือ 5 มิตินั้น ทำให้เราเข้าใจวิชาสถาปัตยกรรมได้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น ว่ามีสาขาย่อยอะไรบ้าง ทั้งนี้เพื่อจะได้เข้าใจวิธีวิทยาการวิจัยของแต่ละสาขาย่อยได้ดียิ่งขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจภาพรวมของวิธีวิทยาการวิจัยทางสถาปัตยกรรมได้มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ดิฉันมีข้อสงสัยเล็กน้อยว่า สถาปัตยกรรมที่แบ่งออกเป็น 5 มิติหรือ 5 สาขานั้น

เป็นที่ยอมรับโดยนักวิชาการจำนวนมากในสาขาสถาปัตยกรรมหรือไม่ และท่านศาสตราจารย์ ดร.วิมลสิทธิ์ ใช้หลักเกณฑ์อะไรบ้าง ในการแบ่งสถาปัตยกรรมออกเป็น 5 มิติดังกล่าว ดิฉันคิดว่า การแบ่งเนื้อหาสาระของวิชาต่างๆ ออกเป็นสาขาย่อย ควรเป็นที่ยอมรับกันโดยนักวิชาการในสาขานั้นๆ ดิฉันขอยกตัวอย่าง การแบ่งเนื้อหาสาระของวิชามานุษยวิทยา (Anthropology) ซึ่งเป็นสาขาที่มีความซับซ้อนกว่าสังคมศาสตร์ (Social Sciences) สาขาอื่น ๆ และเป็นวิชาที่ดิฉันเรียนมามาก ก่อนอื่นวิชามานุษยวิทยาจะมีความหมายต่างกันในประเทศอเมริกาและประเทศในยุโรป วิชามานุษยวิทยาพัฒนาในประเทศต่าง ๆ ของยุโรปก่อน ต่อมาพัฒนาขึ้นในอเมริกา ปัจจุบันวิชามานุษยวิทยาเจริญที่สุดในประเทศอเมริกา ในอเมริกาวิชามานุษยวิทยามีลักษณะเด่น เพราะได้พัฒนาเอาเนื้อหาสาระของหมวดวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เข้ามาไว้ใน Anthropology ด้วย วิชามานุษยวิทยาในอเมริกาอาจแบ่งเป็นสาขาย่อยได้ 2 รูปแบบ แบบแรกแบ่งเป็น 2 สาขาย่อยตามเนื้อหาสาระของวิชา คือ แบ่งเป็น Physical Anthropology และ Cultural anthropology สาขาแรกมีเนื้อหาศึกษาเกี่ยวกับวิวัฒนาการของมนุษยชาติ และการปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ที่ยังมีชีวิตอยู่ทั่วโลก จึงต้องมีความรู้ในสาขาต่างๆ ของวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาก เช่น เคมี ฟิสิกส์ การแพทย์ ชีววิทยา สัตววิทยา ธรณีวิทยา และอีกหลายวิชา ส่วน Cultural Anthropology ศึกษาเกี่ยวกับมรดกทางสังคม คือ วัฒนธรรม และแบ่งเป็น 3 สาขาย่อย คือ โบราณคดี (Archaeology) มานุษยวิทยาเชิงภาษาศาสตร์ (Anthropological Linguistics) และมานุษยวิทยาวัฒนธรรม อีกรูปแบบหนึ่งของการแบ่งสาขาย่อยของมานุษยวิทยา คือ แบ่งเป็น 4 สาขาย่อย คือ Physical Anthropology Archaeology (โบราณคดี) Anthropological Linguistics (มานุษยวิทยาเชิงภาษาศาสตร์) และ Cultural Anthropology (มานุษยวิทยาวัฒนธรรม) การแบ่งทั้ง 2 รูปแบบเป็นที่ยอมรับกันโดยนักมานุษยวิทยาในอเมริกา

ดิฉันใคร่เรียนว่า รู้สึกประทับใจมากใน Chart ที่ท่านให้ในหน้า 4 ที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ของมิติทั้ง 5 อย่างชัดเจน และสวยงาม ทำให้เห็นความสัมพันธ์ที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบของมิติทั้ง 5

ต่อมาท่านศาสตราจารย์ ดร.วิมลสิทธิ์ ได้กล่าวถึงขอบเขตของการวิจัยในมิติทั้ง 5 หรือสาขาย่อย 5 สาขา ดังกล่าวว่า แต่ละมิติมีการวิจัยในประเด็นอะไรบ้าง เป็นการขยายหรือให้รายละเอียดของมิติต่างๆ ให้ชัดเจนขึ้น เช่น ในมิติของศิลปะ-วัฒนธรรม มีประเด็นหลักในการวิจัยเกี่ยวกับพัฒนาการของรูปแบบสถาปัตยกรรมและปัจจัยต่างๆ ที่ก่อให้เกิดรูปแบบ การวิจัยรูปแบบสถาปัตยกรรมท้องถิ่น รูปแบบสถาปัตยกรรมในอดีต การวิจัยเพื่อพัฒนาเอกลักษณ์ไทยสมัยใหม่ การวิจัยตามแนวอนุรักษ์นิยม และการวิจัยตามแนวทัศนการศึกษา เป็นต้น ในมิติอื่นๆ ก็เช่นกัน ท่านได้ให้ประเด็นหลักในการวิจัยไว้อย่างครอบคลุม และในหน้า 11-13 ท่านได้สรุปภาพรวมของการวิจัยในสาขาสถาปัตยกรรม โดยท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ ได้สรุปประเด็นการวิจัย รูปแบบหรือ

แนวทางการวิจัย วิธีการหลัก และประเด็นหลักของการวิเคราะห์ในมิตีย่อยทั้ง 5 มิติ หรือ 5 สาขาย่อยที่กล่าวมาแล้วอย่างน่าสนใจ แสดงให้เห็นถึงความซับซ้อนของงานวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์

ในเรื่องของการแบ่งสาขาย่อยของสถาปัตยกรรมออกเป็น 5 สาขาย่อยหรือมิตินั้น ดิฉันมีข้อสังเกตบางประการ กล่าวคือ การจับคู่ของมิติต่างๆ บางทีเป็นการจับคู่ที่มีหน่วยของการวิเคราะห์ (Unit of Analysis) ที่ต่างกัน เช่น มิติสังคม-พฤติกรรม สังคมเป็นการวิเคราะห์ระดับ**กลุ่มคน** แต่พฤติกรรมเป็นการวิเคราะห์ระดับ**ปัจเจกชน** ดังนั้น สังคมควรรวมไว้กับวัฒนธรรม ซึ่งเป็นการวิเคราะห์ระดับ**กลุ่มคน**เช่นกัน ดิฉันคิดว่า การแบ่งสาขาย่อยอย่างชัดเจนของสาขาต่างๆ เป็นสิ่งสำคัญมาก เพราะจะต้องเชื่อมโยงกับระเบียบวิธีวิจัยของสาขาย่อยนั้นๆ ด้วย และถ้าหากว่าได้มีการแบ่งสาขาย่อยอย่างชัดเจนแล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อนักวิชาการสาขาอื่นๆ ที่มีเนื้อหาใกล้เคียงกันจะเอาไปใช้ได้ เช่น ดิฉันคิดว่า วิชามานุษยวิทยา สังคมวิทยา มีเนื้อหาบางส่วนคาบเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมมาก มีวิทยานิพนธ์ในสาขามานุษยวิทยา สังคมวิทยาที่ศึกษาวิจัยชีวิตคนในคอนโด ปรากฏว่า มีคนไทยรุ่นใหม่ต้องใช้ชีวิตอยู่บนคอนโดตลอดตั้งแต่เกิด 20 กว่าปี คนพวกนี้ต้องปรับตัวให้เข้ากับชีวิตในคอนโด ซึ่งเป็นวิถีชีวิตรูปแบบใหม่ของคนไทย การวิจัยพบว่า คนที่อยู่อาศัยในคอนโด หรือบนตึกสูง 10 กว่าชั้นเหล่านี้ มีความรู้สึกประหลาดเมื่อเดินบนถนน และใช้ชีวิตประจำวันบนพื้นราบ นับได้ว่า การวิจัยดังกล่าวคาบเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมศาสตร์ในเรื่องการออกแบบอาคาร น่าสนใจว่า ชีวิตความเป็นอยู่ของคนเหล่านี้ ต้องปรับตัวให้เข้ากับอาคารเหล่านี้อย่างไร คนภายนอกจะเข้าไปทำวิจัยในคอนโดไม่ได้ทำได้ง่ายๆ มียามเฝ้าประตูคนอยู่แต่ในห้องและห้องแต่ละห้องเป็นเรื่องส่วนตัวเหมือนในอเมริกา เป็นเรื่อง Privacy ของแต่ละคน จึงศึกษาวิจัยยากมาก

นอกจากนี้ ยังมีประเด็นอื่นที่เกี่ยวข้องกับมิติทั้ง 5 กล่าวคือ คำศัพท์ต่างๆ ยังไม่ได้ให้ความหมายหรือนิยามไว้ (Definition) ดิฉันคิดว่า ถ้ามีการนิยามศัพท์ต่างๆ คงจะทำให้บทความนี้อ่านเข้าใจมากขึ้น เช่น คำว่า Culture (วัฒนธรรม) ถ้าไม่นิยามว่า ผู้เขียนหมายถึงอะไร อาจทำให้เกิดการสื่อความหมายต่างกันไปได้ ระหว่างผู้เขียนและผู้อ่าน มานุษยวิทยา (Anthropology) เป็นวิชาที่ให้กำเนิดคำว่า Culture นักมานุษยวิทยาใช้คำว่า Culture ต่างกันไป และนิยามคำว่า วัฒนธรรมต่างกันไป ตลอดเวลา 150 ปีที่ผ่านมา นักมานุษยวิทยานิยามคำว่า “วัฒนธรรม” ต่างกันจนมีนักมานุษยวิทยาและนักสังคมศาสตร์พวกหนึ่งได้วิเคราะห์การให้ความหมายของคำว่า “วัฒนธรรม” โดยนักมานุษยวิทยา พบว่า นักมานุษยวิทยาได้นิยามคำว่า วัฒนธรรมไว้ 7 อย่าง โดยคำนิยามแต่ละอย่างหรือแต่ละประเภทจะมีทฤษฎีทางมานุษยวิทยารองรับ ดังนั้น ถ้าบทความนี้นิยามคำศัพท์ต่าง ๆ ไว้ คงจะทำให้ผู้อ่านเข้าใจตรงกันมากขึ้น

ในเรื่องของการสรุป ระเบียบวิธีวิจัยของมิตีทั้ง 5 ได้อย่างน่าสนใจ นั้น ดิฉันใคร่อยากเห็นการยกตัวอย่างงานวิจัยในแต่ละมิตีเพื่อให้เห็นงานวิจัยในมิตินั้น ๆ อย่างเป็นรูปธรรม อาจเป็นเพราะข้อจำกัดของเวลาหรือนักกระดาษ ทำให้ผู้เขียนไม่สามารถให้ตัวอย่างงานวิจัยในมิตีต่าง ๆ ได้

หลังจากสรุประเบียบวิธีวิจัยของมิตีทั้ง 5 ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายของระเบียบวิธีวิจัยในสาขาสถาปัตยกรรมศาสตร์ ท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ได้เน้นว่า สาขาย่อยต่าง ๆ ควรใช้ระเบียบวิจัยหลายรูปแบบผสมผสานกัน (หน้า 14) และท่านอาจารย์ได้ระบุถึงการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ซึ่งมีอีกหลายรูปแบบ และได้แสดงใน Chart ในหน้า 14 ไว้อย่างน่าสนใจว่า ระเบียบวิธีวิจัยดังกล่าวควรนำมาใช้ และท่านได้นำบางส่วนของระเบียบวิธีวิจัยดังกล่าวมาใช้ในงานวิจัยของท่าน น่าเสียดายที่ท่านไม่ได้ให้ตัวอย่างงานวิจัยของท่านไว้ด้วย

เนื่องจากงานวิจัยที่เรียกว่า การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant Observation / Ethnographic Research) เป็นงานวิจัยที่พัฒนาโดยนักมานุษยวิทยา ในปัจจุบันในอเมริกา ระเบียบวิธีวิจัยนี้กำลังเป็นที่สนใจกันมาก โดยนักวิชาการสาขาต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นในสาขาวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นักสังคมศาสตร์หรือนักมนุษยศาสตร์ ปัจจุบันนี้ระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย มีลักษณะเป็นสหสาขา (Interdisciplinary) มีน้อย Participant Observation / Ethnographic Research เป็นวิธีวิทยาการวิจัยที่ใช้กันมากในสาขาต่าง ๆ เมื่อศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ ไม่ได้กล่าวถึงลักษณะของระเบียบวิจัยอันนี้ไว้ ดิฉันจึงขอสรุปถึงลักษณะเด่นของระเบียบวิจัย “การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมหรือการวิจัยเชิงชาติพันธุ์” ดังนี้

1. Naturalism คือการที่นักวิจัยต้องเข้าไปอยู่อาศัยกับประชากรที่เราศึกษา และใช้ชีวิตประจำวันร่วมกับชาวบ้าน เพื่อทำความเข้าใจกับชีวิตของชาวบ้านอย่างสมบูรณ์ โดยทั่วไปนักวิจัยอาจอยู่กับชาวบ้านระยะยาว (1ปี) หรือระยะสั้น ๆ ก็ได้

2. Participant Observation ใช้เทคนิควิจัยหลัก 2 อย่าง อย่างเต็มที่ คือ การสังเกตการณ์และการเข้าร่วมในการกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวบ้าน

3. Behavioral Observation นักวิจัยต้องสังเกตพฤติกรรมของชาวบ้าน รวมทั้งพยายามเข้าใจความคิด ความเชื่อ ค่านิยม อุดมการณ์ และลักษณะทางจิตของชาวบ้านด้วย

4. Holistic / Holism นักวิจัยต้องศึกษาพฤติกรรมทุกด้านของชาวบ้าน คือ ด้านครอบครัวและเครือญาติ ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง การปกครอง การศึกษา ศาสนา การแพทย์ และสาธารณสุข การสื่อสาร ศิลปะ และนันทนาการ ทั้งนี้เพื่อเข้าใจชีวิตของชาวบ้านได้อย่างสมบูรณ์

5. Field Notes นักวิจัยต้องจดบันทึกสนามอย่างละเอียด นักวิจัยวิเคราะห์ข้อมูลในบันทึกสนามเป็นข้อมูลสำคัญในการวิจัย

6. Marginal Native นักวิจัยต้องแสดงบทเป็นคนใน (Emic) และคนนอก (Etic) อย่างสมดุลย์กัน

นอกจากนี้ ยังมีรายละเอียดอื่น ๆ อีกมาก อ่านเพิ่มเติมจาก งามพิศ สัตย์สงวน การวิจัยทางมานุษยวิทยา (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542) โดยเฉพาะบทที่ 13 และบทที่ 14 ได้ให้ตัวอย่างงานวิจัยหลายรูปแบบที่ใช้หลักการ Participant Observation / Ethnographic Research เช่น งานวิจัยครอบครัวอเมริกันในประเทศอเมริกัน งานวิจัยวัฒนธรรมชาวในอเมริกา และเวียดนาม โสภณหญิงในกรุงเทพมหานคร และวัฒนธรรมความยากจนในกรุงเทพมหานคร งานวิจัยแต่ละอย่างต้องนำหลักการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมไปปรับใช้อย่างเหมาะสม

ดิฉันเชื่อมั่นว่า ท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ ได้นำหลักการ Participant Observation ไปปรับใช้ในรูปแบบต่าง ๆ จึงอยากเห็นตัวอย่างงานวิจัยที่ท่านนำหลักการดังกล่าวไปใช้ในงานวิจัยทางสถาปัตยกรรมของท่าน ทั้งนี้เพื่อนักวิชาการสาขาอื่น ๆ ที่นำหลักการดังกล่าวไปใช้ จะสามารถนำเอาผลวิจัยที่ใช้หลักการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมไปใช้ มาเปรียบเทียบกันได้ เพื่อทำให้หลักการ Participant Observation เป็นระเบียบวิธีวิจัยสหสาขา (Interdisciplinary) อย่างสมบูรณ์ที่สุด

ดิฉันขอสรุปว่า บทความของศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ เป็นบทความที่น่าสนใจมากโดยเฉพาะผู้ที่เป็สถาปนิก คาดหวังว่า สถาปนิกจะเริ่มหันมาวิจัยกันมากขึ้น โดยที่ท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ เป็นผู้นำในด้านการวิจัยทางด้านสถาปัตยกรรม และหวังว่า ความฝันของท่านที่อยากจะทำให้นักวิจัยสาขาต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทร่วมในงานวิจัยทางสถาปัตยกรรมเป็นความจริงขึ้นมาได้ ขณะเดียวกันดิฉันใคร่อยากจะทำให้นักวิจัยทางสถาปัตยกรรมเข้าร่วมวิจัยกับนักวิชาการทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และสาขาอื่น ๆ ด้วยเช่นกัน

ดิฉันขอกล่าวว่า บทความเรื่อง “วิธีวิทยาการวิจัยทางสถาปัตยกรรม” โดยศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ ulyanggur มีคุณค่ามากที่สุด ตรงที่บทความของท่านอาจารย์เป็นกระแงอกให้เกิด Rethinking Anthropology สำหรับดิฉัน ซึ่งเป็นนักมานุษยวิทยา หันมามองมานุษยวิทยาในปัจจุบันว่ามีสภาพเป็นอย่างไร? มีเนื้อหาสาระของวิชาเพิ่มเติมตรงไหนบ้าง? มีระเบียบวิธีวิจัยหรือเทคนิควิจัยใหม่ ๆ อะไรบ้าง? มานุษยวิทยาไทย ใน ค.ศ. 2000 เป็นอย่างไรบ้าง? มีบทบาทหน้าที่ในสังคมไทยอย่างไรบ้าง? สำหรับนักวิชาการในสาขาอื่น ๆ ก็คงเกิดความคิดเช่นเดียวกับดิฉัน และได้ประโยชน์จากการอ่านบทความของท่านศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ มากเช่นกัน ดิฉันเชื่อว่าบทความนี้ ช่วยกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา interdisciplinary research มากยิ่งขึ้นในสาขาวิชาต่าง ๆ ไม่ว่าจะในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ สังคมศาสตร์หรือในมานุษยศาสตร์ จึงขอขอบคุณที่ท่าน

ศาสตราจารย์ ดร. วิมลสิทธิ์ หรยางกูร ได้ใช้เวลาอันมีค่าของท่านเขียนบทความเรื่อง “วิธีวิทยาการวิจัยทางสถาปัตยกรรม” ขึ้นมา เพื่อเผยแพร่งานวิจัยทางสถาปัตยกรรม ที่ท่านทำไว้มากมาย จนได้รับรางวัลที่มีเกียรติ คือ “นักวิจัยดีเด่นของชาติ” เมื่อ 2-3 ปีที่ผ่านมา นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีสำหรับนักวิชาการที่เป็นนักวิจัยในสาขาอื่น ๆ จะได้เพิ่มพูนความรู้ในการทำวิจัยให้มากยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

งามพิศ สัตย์สงวน *การวิจัยทางมานุษยวิทยา* (สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2542.

งามพิศ สัตย์สงวน *สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล: ศึกษากรณีฉนวนและไทยชงดำ ในจุฬารวิจัย* (ปีที่ 19 ฉบับที่ 4) เมษายน 2543.

งามพิศ สัตย์สงวน *พฤติกรรมจราจรในกรุงเทพมหานคร* (ทุนวิจัยจากสถาบันดำรงราชานุภาพ กระทรวงมหาดไทย) 2540.

งามพิศ สัตย์สงวน *วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทย: การคงอยู่และการเปลี่ยนแปลง* (ทุนวิจัย รัชดาภิเษกสมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) 2540.

งามพิศ สัตย์สงวน *ความเชื่อทางศาสนาในกรุงเทพมหานคร* (โครงการวิจัยเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสกาญจนาภิเษกสมโภช) 2543.

งามพิศ สัตย์สงวน (บก.) *วัฒนธรรมข้าวในประเทศอเมริกาและเวียดนาม (ใน วัฒนธรรมข้าวในสังคมไทยและนานาชาติ งามการพิมพ์)* 2541.